

ISSN 2410-4388

Virtus

SCIENTIFIC JOURNAL

**November,
issue 28,
2018**

Published 10 times a year

УДК 37.012:930-050

Розман І.І.,

к.пед.н., доцент, Мукачівський державний університет, rozmanii@ukr.net

Україна, м. Мукачево

КЛАСИФІКАЦІЯ БІОГРАФІЇ ТА ЇЇ ОКРЕМІ ДЕФІНІЦІЇ

У статті розглядаються моделі біографічної реконструкції розуміння класифікації біографії. Визначено, що кожна з них має наукове підґрунтя і право на існування. Наголошено на тому, що жодна з вказаних категорій не є довершеною, універсальною, адже априорі не може охопити й відобразити усієї повноти вивчення окремо взятої персоналії.

Ключові слова: біографія, класифікація, сучасне розуміння поняття, педагогічна біографістика.

Постановка проблеми. Виокремити класифікації біографії на основі дослідження сучасних вчених.

Мета роботи полягає у аналізі моделі біографічного дослідження щодо вивчення поняття біографії.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що більшість діячів, які жили до середини ХХ ст. та досліджувались їх надбання як «педагогічних персоналій» не були фаховими педагогами, не представляли інші галузі знань, професії, не були «ученими», навіть «науковцями» у сучасному розумінні цих понять. Тому щодо них не можна застосовувати сучасне, викладене у Законі України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016 р.) визначення вченого як фізичної особи, яка проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження і отримує наукові результати.

Водночас, щодо діячів минулого необхідно зазначити, що їх «наукова діяльність» як інтелектуальна творчість, була спрямована на одержання нових знань та способів використання та впровадження результатів діяльності/

З таких позицій маємо підстави вважати діячів минулого даної галузі як «учених-педагогів»: якщо вони здійснили реальний внесок у розвиток педагогічних знань. Зокрема, в авторитетних тлумачних словниках слово «учений» («вчений») визначається як особа, що «має широку й глибоку знання взагалі або в якій-небудь галузі науки», «одержала спеціальні знання, пройшла спеціальну виучку», як «висококваліфікований фахівець з якої-небудь галузі науки», як особа «пов'язана з наукою», яка керує та організує наукову діяльність тощо [4, с. 1311]. В означених смислах як синонімічне слову «вчений» можна вживати поняття «науковець», що позначає особу, яка «провадить наукові дослідження» [4, с. 586]. «Однак замість слова «науковець» ми вживаємо «вчений», хоча багато науковців хоч і вчені, але нічого так і не навчені» [5].

Вибір моделі біографічної реконструкції передбачає розуміння класифікації біографії. Ця проблема потребує окремого аналізу саме тому, що виникає необхідність не тільки кого, але і як необхідно вивчати: якими пріоритетами керуватись, на які явища більше звертати увагу, що брати за основу (творчість, життя, злобutki, реалізованість досягнень, соціальні умови), або досліджувати особистість у комплексі, не акцентувати увагу на один із аспектів.

У такому ключі доречно відзначити, що предмет педагогічної біографістики органічно поєднує два типи, визначених В. Онопрієнком наукових проблем. Перший стосується проблеми суспільства, перекладених на мову науки. Він відображає її соціальну функцію. Другий тип – проблеми, породжені самою наукою і її внутрішніми

потребами, що знаходить вияв у формуванні власної методології та інших інструментів, що засвідчують як відкритість педагогічної біографістики до зовнішніх запозичень, так і її внутрішню автономію, самодостатність і здатність до самостійного розвитку.

Запропоновані вченими класифікації розрізняють біографії за типом, видом, об'єктом дослідження, іншими критеріями (Є. Александров, О. Валєвський, Л. Рєпіна, В. Чижко та ін.). Кожна з них має наукове підґрунтя і право на існування, однак, жодна з них не є довершеною, універсальною, адже априорі не може охопити й відобразити усієї повноти, розмаїття і цілісності біографічних знань і наукових традицій [7].

Починаючи із 1960-х рр. найпоширенішим залишається поділ біографій за ставленням автора до емпіричного матеріалу і стилем його викладу на наукові, науково-популярні, науково-художні (белетризовані із виключенням монологів, внутрішніх діалогів, складених на основі джерел особистого походження тощо).

З 1990-х рр. також здобула визнання класифікація О. Валєвського, який поділяє біографії на енциклопедичну, для якої властивий прискіпливий відбір і виклад фактів і максимально об'єктивний опис подій; історичну, що вимагає максимального наукового викладу і пояснення; літературна або художня, при написанні якої біограф не обтяжує себе науковою точністю [1, с. 29-30].

У зазначений період серед гуманітаріїв, істориків, літературів, педагогів стали домінувати два типи біографічної реконструкції, які лише в ідеалі, теоретично, розрізняються за змістом і методичними підходами до вивчення історичної особи. Перший – це літописи життєдіяльності та їхні різновиди – хроніки і хронології. Другий тип – це портрет (персональний, парний, колективний). Він може бути об'ємним і голографічним, яскравим або сухим, тональним, виконаним у рожевих або чорних тонах і т. ін. В теорії портрет передбачає пропорційний показ життєвого шляху, характеру і психології, наукової концепції особи, але на практиці акценти зміщуються на один з цих аспектів.

Вчені-педагоги фактично залишаються осторонь наукового дискурсу, що точиться в науковому просторі України з початку 2000-х рр. навколо поняттєво-категорійного апарату біографістики як напряму гуманітаристики, що активно розвивається абсорбуючи, генеруючи, модифікуючи, пристосовуючи як радянський, так і євроатлантичний науковий досвід другої половини ХХ ст. та, зважаючи на чергові наукові, освітні й суспільні виклики, витворюючи на цій основі свою «українську візію» цієї проблеми. Ідеться про поєднання родо-

вого (базового) поняття «біографія» із різними прикметниками, що позначають окремі аналітичні структури, зокрема: а) «індивідуальна біографія», «персональна біографія», «колективна біографія» (просопографія), «біоісторіографія» («біографія/історія життя персоналії»), «наукова біографія», «творча біографія», «історична біографія» тощо; б) різні методологічні підходи – «екзистенціальна біографія», «антропологічна біографія», «модальна біографія» тощо; в) галузеві біографії (передусім як вияв вивчення життєдіяльності діячів у певній галузі знань – «історична біографія», «педагогічна біографія» і т. ін. г) «трудова біографія», «кар'єрна біографія» і т. ін. Поширеним залишається поділ біографій за сферою діяльності (виробничі, громадсько-політичні, релігійні, культурологічні тощо), за галузями знань (історичні, філософські, педагогічні, психологічні) й за іншими критеріями та ознаками.

Терміни «біографія вченого», «наукова біографія» утвердилися в лоні радянської науки, у 1970-х рр., на хвилі посилення уваги до вчених-істориків і літературознавців. Досліджуючи цю проблему С. Ляшко відзначила притаманний їм «синкретизм», що укорінився у наукових рефлексіях. Ідеться про їхнє розуміння не як наукових понять, а «наукових метафор», які поєднують два контексти: світоглядний (ідентифікаційний), що вказує на належність особи до певної професійної спільноти. Під «науковою» розумілася біографія учених різних сфер наукових знань і дисциплін.

У межах сучасного наукового дискурсу категорія «наукова біографія» вживається для позначення (дослідження) біографії людини науки, вченого та сукупності способів і методів наукової організації про персоналію як цілісну систему, що становить її біографію, незалежно від царини, приміром, «наукова педагогічна біографія» тощо. Базові науково-теоретичні основи розробки цих категорій заклав В. Вернадським, який у працях «Значення особи в історії науки» [3, с.87-89], «Думки про сучасне значення історії знань» [3, с.213-223] та інших обґрунтував методологічно важливу ідею, згідно з якою важливою передумовою для вивчення шляхів розвитку наукової думки та історії ідей є додержання спадковості у науковій творчості, що полягає в усвідомленні значення неперервності наукової роботи у певній галузі знань. Серед різних форм творчості, що забезпечують вивчення цього процесу він відзначив біографії науковців, діяльність учених у різних галузях знань. Реалізуючи на практиці це завдання через створення галереї біографій відомих учених, сам В. Вернадський використовував термін «біографія вченого». До слова, його чітко відпрацьована технологія їхнього вивчення і популяризації (мета, зміст, структура, методика) не втратили, гадаємо, до сьогодні свого науково-методологічного значення.

Категорія «інтелектуальна біографія» активно впроваджується із зарубіжного в український науковий простір упродовж двох останніх десятиліть. При цьому, доробок західних учених трактується по-різному, тож вона часто вживається як синонім наукової біографії тощо.

Доречним і перспективним вважаємо використання у дослідженні педагогічних персоналій оригінального досвіду студій, здійснених у площині теоретичного конструкту інтелектуальної біографії (В. Андреев, Я. Грицак,

І. Колесник, С. Світленко та ін.), які орієнтуються на динаміці внутрішнього інтелектуального становлення особистості та необхідності виявлення глибинних внутрішніх механізмів її формування і еволюції

З таких позицій і акцентів вважаємо неправомірним протиставляти «інтелектуальну біографію» «науковій біографії», як такій, що, буцімто, обмежується вивченням зовнішніх проявів життєвого шляху, професійної діяльності, творчих здобутків персоналії [9]. Вважаємо, категорія «науковій біографії» має ширше значення й також передбачає вивчення внутрішнього психоемоційного світу вченого.

Представлені класифікації біографії та її окремі дефініції не вичерпують видового розмаїття цього феномену, що, своєю чергою, засвідчує неможливість створення «повної» і «завершеної» терміносистеми педагогічної біографістики та певною мірою ускладнює визначення її предметного поля, які будуть розширюватися в силу об'єктивних обставин. Водночас через універсальність, синкретичність і науковий суб'єктивізм залишається дефінітивна невизначеність і різночитання у тлумаченні багатьох різновидів біографії. Як приклади з досвіду історико-педагогічних досліджень відзначимо доволіне вживання терміну «психобіографія», яка часто отожднюється із біографію взагалі, трактується як метод психоаналізу тощо. Схожою є ситуація із трактуванням категорії «прагматична біографія», зокрема, її часто розуміють біографію, побудовану за лінійно-хронологічним описовим принципом, коли життєдіяльність особи подається через призму соціального [6, с.169].

Аналізуючи тенденції розвитку сучасної національної і зарубіжної біографістики, В. Ващенко, доводить, що вживання поняття «наукова біографія» в україномовному гуманітарному просторі є прикладом некоректного запозичення, бо в євроатлантичній науковій традиції ця «метафора» вказує на особу вченого, чия біографія досліджується. У цьому випадку термін «наукова біографія» синонімічний словосполученню «біографія вченого» (вказує на його професійну приналежність до фізиків, філософів, лікарів тощо), а в українських біографів – на спосіб (зокрема «науковий»), що забезпечує її осмислення [6, с.238]. Така рефлексія, зважаючи, історіографічний досвід української біографістики, виглядає доволі суб'єктивним, що черговий раз вказує складність, дефінітивну невизначеність її терміносистеми, яка потребує більш глибоко осмислення, зокрема й представниками вітчизняної педагогічної науки.

Наукові класифікації і принципи наукового відбору біографій дають важливі орієнтири для організації і проведення дослідження педагогічних персоналій, але не вичерпують проблеми внутрішньої структуризації педагогічної біографістики, тому для її розв'язання знову апелюємо до досвіду зарубіжних і українських учених. Доволі продуктивною у цьому відношенні є визнана на пострадянському науковому просторі типологія біографічного дослідження, запропонована американцем Д. Вокером. Вчений виокремлює такі її складники: а) біографія особистості (відомості про час і місце народження, походження, родинне середовище, освіту, риси характеру, приватне життя тощо); б) професійна біографія (праця, позиції, стосунки в межах наукового співтовариства);

в) бібліографічна біографія (аналіз наукового доробку діяча, історія його створення, техніки і методології дослідження, поняттєвого апарату, міжнародних зв'язків); ситуативна біографія, біографія середовища (суспільно-політичні й соціально-економічні умови доби життєдіяльності вченого) Д. Вокером.

Доречною є і рефлексія науковця Б. Савчука, який, з'ясовуючи чинники і напрями розвитку педагогічної біографістики, визначив її два основні структурні компоненти. Перший – «навчально-дидактичний», що виявляється у персоналізації навчально-виховного процесу та створює підґрунтя і стимулює розвиток другого – «науково-евристично-теоретичного», в якому, своєю чергою, вирізняють три аспекти: а) теоретико-методологічний; б) пошуково-евристичний; в) організаційно-координаційний. Виходячи з ретроспективи становлення вітчизняної педагогічної біографістики, вчений стверджує, що розробка її науково-методологічних засад істотно відставала від процесу нагромадження фактографічного матеріалу.

Висновок. Таким чином, фактографічний біографічний матеріал еволюціонував в руслі історичної біографістики, котра, своєю чергою, не змогла вийти за межі позитивістської методології. Лише за останнє десятиліття відбувається її оформлення як окремої галузі (субдисципліни) педагогічної науки. Вироблення її власного об'єкту, предмету, поняттєво-категорійного апарату, наукового інструментарію відбувається через активні запозичення з інших наук [8].

Література

1. Валевський, П.Л. Біографіка как дисциплина гуманитарного цикла // Лица: биогр. альманах. М.: СПб, 1995. № 6. С. 32–68.
2. Вернадский В.И. Труды по всеобщей истории науки. Наука. 1988. 336 с.
3. Вернадский В.И. Труды по истории науки в России. 2-е изд. Наука. 1988. 467 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпін: ВПФ «Перун», 2003. 1440 с.
5. Кочерга Ольга Деякі міркування про шляхи і манієри розвитку української наукової термінології // [Електронний ресурс]. Режим доступу // http://www.kjevoi.ipro.kubg.edu.ua/kjevoi/articles/_1.html «Сучасність», 1994, № 7–8, с. 399 – 400).
6. Ляшко С.М. Українські біографічні довідкові видання: ХІХ-ХХ ст.: історичні та теоретико-методичні засади. Запоріжжя, 2010. 286 с.
7. Онопрієнко В.І. Історія української науки ХІХ-ХХ ст.: навч. посіб. К.: Либідь, 1998. 304 с.
8. Савчук Б. Актуальні проблеми розвитку педагогічної персоналістики в Україні// матеріали І Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика», присвяченій 160-річчю від дня народження С. Русової (25 лютого 2016 р., м. Івано-Франківськ, Україна)/ за заг.ред. Т.К. Загородньої. Івано-Франківськ, 2016. С. 55 – 59.
9. Світленко С.І. Історія. Історическіе науки. Історія історическої науки. СССР (1917–1991). Персоналіи істориків. [Електронний ресурс]. Режим доступу: // <http://irbis-nbuv.gov.ua/>

References

1. Valevskiy, P.L. Vyohrafyka kak dystsyplyna humanitarnoho tsykla // Lytsa: biogr. almanakh. M.: SPb, 1995. № 6. S. 32–68.
2. Vernadskiy V.I. Trudy po vseobshchei ystoriy nauky. Nauka. 1988. 336 s.
3. Vernadskiy V.I. Trudy po ystoriy nauky v Rossyy. 2-e yzd. Nauka. 1988. 467 s.
4. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi mowy/ ukhad. i holov. red. V.T. Busel. K.; Irpin: VTF «Perun», 2003. 1440 s.
5. Kocherha Olga Deiaki mirkuvannia pro shliakhy i manivsi rozvytku ukrainskoi naukovoi terminolohii // [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu // http://www.kjevoi.ipro.kubg.edu.ua/kjevoi/articles/_1.html «Suchasnist», 1994, № 7–8, s. 399 – 400).
6. Liashko S.M. Ukrainski biohrafichni dovidkovi vydannia: KhKh – KhKh st.: istorychni ta teoretyko- metodychni zasady. Zaporizhzhia, 2010. 286 s.
7. Onopriienko V.I. Istorii ukrainskoi nauky ХІХ-ХХ st.: navch. posib. K.: Lybid, 1998. 304 s.
8. Savchuk B. Aktualni problemy rozvytku pedahohichnoi personalistyky v Ukraini// materialy I Vseukrainskoi naukovopraktychnoi internet-konferentsii «Pedahohichna personalistyka: teoriia, istoriia, osvittia praktyka», prysviachenii 160-richchuu vid dnia narodzhennia S. Rusovoi (25 liutoho 2016 r., m. Ivano-Frankivsk, Ukraina)/ za zah.red. T.K. Zavorodnoi. Ivano-Frankivsk, 2016. S. 55–59.
9. Svitlenko S.I. Ystoriia. Ystorycheskye nauky. Ystoriia ystorycheskoi nauky. SSSR (1917–1991). Personalii ystorykiv. [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: // <http://irbis-nbuv.gov.ua/>

Rozman I.I.,

Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor Department of philological disciplines and social communications Mukachevo State University, rozmanii@ukr.net

Ukraine, Mukachevo

CLASSIFICATION OF BIOGRAPHY AND ITS SELECTED DEFINITIONS

The article discusses models of biographical reconstruction understanding of the classification of the biography. It is determined that each of them has a scientific basis and the right to exist. It was noted that none of these categories is perfect, universal, because a priori it cannot capture and reflect the full completeness of the study of a single person.

Key words: biography, classification, modern understanding of concepts, pedagogical biography.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>